

INFLYATSIYA JARAYONLARINING AHOLI TURMUSH DARAJASIGA TA'SIRI

Faxriddinov Abdulhakim Ziyaiddinovich¹, Farxodov Murodullajon Muzaffar o'g'li²

¹Toshkent davlat agrar universiteti, "Agroiqtisodiyot" Kafedra assistenti

²Toshkent davlat agrar universiteti, "Agroiqtisodiyot, logistika va xizmatlar" Fakulteti iqtisodiyot yo'nalishi talabasi

E-mail: ¹abdulhakim.uz90@gmail.com, ²mfarxodov5@gmail.com

DOI: 10.61587/mmit.tiue.uz.v1i1.422

Annotatsiya. Ushbu maqolada inflyatsiyaning aholi turmush darajasiga ta'siri har tomonlama tahlil qilinadi. Inflyatsiya pul qiymatini pasaytirib, aholining sotib olish qobiliyatini kamaytirishi natijasida real daromad va turmush darajasi pasayishi ko'rsatilgan. Maqolada inflyatsiyaning asosiy sabablari batafsil yoritilgan, uning ijobiy va salbiy tomonlari, turli aholi qatlamlariga ta'siri, O'zbekiston misolidagi holat hamda uni boshqarish yo'llari taklif etilgan. Tadqiqot natijalari yuqori inflyatsiya, ayniqsa kam daromadli oilalar uchun og'ir oqibatlariga olib kelishini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: inflyatsiya, turmush darajasi, sotib olish qobiliyati, real daromad, narxlar o'sishi, iqtisodiy barqarorlik, kam daromadli aholi, pul qiymati, byudjet defitsiti, iqtisodiy siyosat, indeksatsiya.

THE IMPACT OF INFLATION PROCESSES ON THE LIVING STANDARDS OF THE POPULATION

Faxriddinov Abdulhakim Ziyaiddinovich¹, Farxodov Murodullajon Muzaffar o'g'li²

¹Tashkent State Agrarian University, Assistant of the Department of "Agroeconomics"

²Tashkent State Agrarian University, student of Economics, Faculty of "Agroeconomics, Logistics and Services"

E-mail: ¹abdulhakim.uz90@gmail.com, ²mfarxodov5@gmail.com

Abstract. This article provides a comprehensive analysis of the impact of inflation on the living standards of the population. It is shown that inflation, by reducing the value of money and decreasing the purchasing power of the population, leads to a decline in real income and living standards. The article details the main causes of inflation, its positive and negative aspects, its impact on different population groups, the situation in the case of Uzbekistan, and proposes ways to manage it. The research results confirm that high inflation leads to severe consequences, especially for low-income families.

Keywords: inflation, living standards, purchasing power, real income, price growth, economic stability, low-income population, value of money, budget deficit, economic policy, indexation.

Kirish

Inflyatsiya har qanday mamlakat iqtisodiyotida uchraydigan tabiiy jarayondir. Biroq uning darajasi maqbul chegaradan oshib ketganda quyi va o'rta qatlam aholining hayot sifatiga sezilarli darajada ta'sirga ega. Turmush darajasi bu inson va oilaning asosiy ehtiyojlarini (ovqat, uy-joy, ta'lim, sog'liqni saqlash, transport) qanchalik to'liq va sifatli qondirish darajasini bildiradi.

O'zbekistonda so'nggi yillarda inflyatsiya darajasi pasayish tendensiyasini ko'rsatmoqda. 2025-yil yakunlariga ko'ra yillik inflyatsiya 7,3% ni tashkil etdi (2024-yilda 9,8%). Shunga qaramay, bu ko'rsatkich hali ham Markaziy bankning uzoq muddatli maqsadi 5% dan yuqoridir. Inflyatsiya narxlar o'sishi orqali aholining real daromadini "yeydi", jamg'armalarni qadrsizlantiradi va ijtimoiy tengsizlikni kuchaytiradi.

Adabiyotlar sharhi

Inflyatsiya jarayonlarining aholi turmush darajasiga ta'siri iqtisodiyot fanida keng o'rganilgan muhim ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Chunki inflyatsiya nafaqat narxlar darajasining oshishi, balki aholining real daromadi, xarid qobiliyati, iste'mol tarkibi, jamg'arish imkoniyati va umumiy farovonligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli mazkur mavzu bo'yicha klassik iqtisodchilar, zamonaviy tadqiqotchilar hamda xalqaro tashkilotlar tomonidan ko'plab ilmiy izlanishlar olib borilgan.

Inflyatsiya nazariyasining shakllanishida Irving Fisherning ilmiy qarashlari muhim o'rin tutadi. U pulning xarid qobiliyati, narxlar darajasi va pul massasi o'rtasidagi bog'liqlikni tahlil qilgan. Fisherning yondashuviga ko'ra, narxlar darajasining oshishi pulning real qiymatini pasaytiradi. Bu esa aholining bir xil daromad evaziga kamroq tovar va xizmatlar xarid qilishiga olib keladi. Demak, inflyatsiya aholining turmush darajasiga, eng avvalo, xarid qobiliyatining pasayishi orqali ta'sir ko'rsatadi.[1]

John Maynard Keynes inflyatsiyani umumiy talab, bandlik, ish haqi va iste'mol bilan bog'liq makroiqtisodiy jarayon sifatida izohlagan. Uning fikricha, iqtisodiyotda talabning ortishi ishlab chiqarish imkoniyatlaridan yuqori bo'lsa, narxlar oshishi yuzaga keladi. Bunday sharoitda aholining nominal daromadlari oshgan taqdirda ham, agar narxlar undan tezroq ko'tarilsa, real daromad kamayadi. Bu holat ayniqsa qat'iy daromadga ega bo'lgan pensionerlar, byudjet tashkilotlari xodimlari va kam ta'minlangan oilalar uchun salbiy oqibatlarga olib keladi.[2]

Milton Friedman esa inflyatsiyani, asosan, pul massasining haddan tashqari ko'payishi bilan bog'lagan. Uning monetaristik qarashlariga ko'ra, inflyatsiyani jilovlashda oqilona pul-kredit siyosati muhim ahamiyatga ega. Friedman nazariyasida inflyatsiya uzoq muddatda aholining real daromadi va jamg'armalariga salbiy ta'sir ko'rsatishi, iqtisodiy barqarorlikni izdan chiqarishi mumkinligi ta'kidlanadi. Ushbu yondashuv inflyatsiya sharoitida aholining turmush darajasini saqlab qolish uchun narxlar barqarorligini ta'minlash zarurligini asoslaydi.[3]

Zamonaviy tadqiqotchilardan Xavier Jaravel, Greg Kaplan, Sam Schulhofer-Wohl, David Argente va Munseob Lee inflyatsiyaning turli daromad guruhlariga bir xil ta'sir qilmasligini ilmiy jihatdan asoslagan. Ularning tadqiqotlarida kam daromadli oilalar inflyatsiyadan ko'proq zarar ko'rishi qayd etiladi. Buning asosiy sababi shundaki, kam ta'minlangan oilalar daromadining katta qismini oziq-ovqat, kommunal xizmatlar, transport va boshqa zaruriy ehtiyojlarga sarflaydi. Ushbu mahsulot va xizmatlar narxining oshishi ularning real turmush darajasiga bevosita salbiy ta'sir ko'rsatadi.[4]

Tadqiqot usuli (metod)

Mazkur tadqiqotda inflyatsiya jarayonlarining aholi turmush darajasiga ta'sirini o'rganishda ilmiy-nazariy, statistik va tahliliy metodlardan foydalanildi. Tadqiqotning asosiy maqsadi inflyatsiyaning aholining real daromadi, xarid qobiliyati, iste'mol xarajatlari va umumiy farovonligiga ko'rsatadigan ta'sirini aniqlashdan iborat.

Tadqiqotda, avvalo, inflyatsiya tushunchasi, uning kelib chiqish sabablari va iqtisodiy oqibatlari bo'yicha nazariy manbalar o'rganildi. Shuningdek, inflyatsiyaning aholining real daromadi va xarid qobiliyatiga ta'siri ilmiy adabiyotlar asosida tahlil qilindi. Bunda Irving Fisher, John Maynard Keynes, Milton Friedman, Angus Deaton hamda zamonaviy iqtisodchilarning ilmiy qarashlari metodologik asos sifatida olindi.

Statistik tahlil jarayonida inflyatsiya darajasi, iste'mol narxlari indeksi, aholining nominal va real daromadlari, asosiy iste'mol tovarlari narxlaridagi o'zgarishlar hamda uy xo'jaliklari xarajatlari o'rganiladi. Ushbu ko'rsatkichlar orqali inflyatsiya sharoitida aholining xarid qobiliyati qanday o'zgarishi aniqlanadi.

Taqqoslash metodi yordamida inflyatsiyaning turli davrlardagi darajasi aholi daromadlari va iste'mol xarajatlari bilan solishtiriladi. Bu orqali narxlar oshishi daromadlar o'sishidan yuqori bo'lgan holatlarda aholining real turmush darajasi pasayishi aniqlanadi. Ayniqsa, oziq-ovqat mahsulotlari, kommunal xizmatlar va transport xarajatlari bo'yicha narxlar o'zgarishini tahlil qilish muhim ahamiyatga ega.

Natijalar va muhokama

Ushbu maqolada inflyatsiyaning aholiga ijobiy va salbiy ta'sirlarini chuqur tahlil qilamiz, asosiy sabablarini har tomonlama ochib beramiz hamda uni samarali boshqarish bo'yicha amaliy takliflar beramiz.

Inflyatsiya iqtisodiyotda tovar va xizmatlar narxlarining umumiy o'sishi natijasida pulning qadrsizlanishi jarayonidir.

Davlat tomonidan ortiqcha pul chiqarilishi (pul massasining haddan tashqari o'sishi) Hukumat byudjet taqchilligini qoplash uchun Markaziy bankdan ko'p miqdorda pul olib, uni iqtisodiyotga "quysa", pul taklifi tovar va xizmatlar taklifidan oshib ketadi. Natijada bir xil miqdordagi pulga kamroq tovar to'g'ri keladi va narxlar ko'tariladi. Bu klassik "talab inflyatsiyasi"ning asosiy sabablaridan biridir.

Ishlab chiqarish xarajatlari oshishi (taklif tomonidagi inflyatsiya) Xomashyo, energiya (elektr, gaz, neft), ish haqi yoki transport xarajatlari oshganda ishlab chiqaruvchilar bu qo'shimcha xarajatlarni narxlarga o'tkazadi. Masalan, import qilinadigan yoqilg'i narxi oshsa, ichki bozordagi barcha tovarlar narxi zanjir reaksiyasi kabi ko'tariladi.

Talabning taklifdan yuqori bo'lishi Iqtisodiy o'sish davrida aholining daromadlari oshadi, ammo ishlab chiqarish quvvati yetarli darajada o'smagan bo'lsa, talab taklifdan oshib ketadi. Natijada narxlar ko'tariladi. Bu holat ko'pincha kreditlarning haddan tashqari o'sishi yoki davlat xaridlari kuchayganda kuzatiladi.

Import narxlarining ko'tarilishi va valyuta kursining o'zgarishi O'zbekiston ko'plab iste'mol tovarlari va xomashyoni import qiladi. Jahon bozorida narxlar oshsa yoki so'm dollarga nisbatan zaiflashsa, import narxi qimmatlashadi va bu ichki narxlarga ta'sir qiladi (import inflyatsiyasi).

Inflyatsiyaning aholi turmush darajasiga nisbatan salbiy va ijobiy ta'sirlari:

Salbiy ta'sirlar: Inflyatsiya birinchi navbatda real daromadni kamaytiradi. Nominal daromad (qo'lda olinadigan pul) o'zgarmasa, narxlar oshgani sayin odamlar kamroq tovar sotib oladi. Ayniqsa kam daromadli oilalar zarar ko'radi, chunki ular daromadining 50-70% ini oziq-ovqat va kommunal xizmatlarga sarflaydi. Jamg'armalar qiymati tushadi, pensiya va stipendiyalar real qiymatini yo'qotadi. Natijada ijtimoiy keskinlik, qashshoqlik va tengsizlik kuchayadi.

Ijobiy tomonlari: Past darajadagi (2–4%) inflyatsiya iqtisodiyotni rag'batlantiradi: korxonalar ishlab chiqarishni oshiradi, investitsiyalar ko'payadi va bandlik yaxshilanadi. Biroq 5-6% dan yuqori inflyatsiya ko'pincha faqat salbiy natijalar beradi.

Inflyatsiya darajasi va uning ta'siri (jadval)

1-jadval. Yillik inflyatsiya darajasining aholi hayot darajasiga ta'siri

Yillik inflyatsiya darajasi (%)	Inflyatsiya turi	Aholiga ta'siri	Iqtisodiy natija
0–10 %	O'rmalovchi	Past darajada seziladi	Iqtisodiy barqarorlik saqlanadi, o'sish uchun qulay muhit mavjud
20-200%	Jadal	Sezilarli ta'sir qiladi	Real daromad kamayadi, iste'mol kamayadi

Yillik inflyatsiya darajasi (%)	Inflyatsiya turi	Aholiga ta'siri	Iqtisodiy natija
200% dan yuqori(har oy)	Giperinflyatsiya	Juda kuchli salbiy ta'sirga ega	Pul tizimi izdan chiqadi,iqtisodiy inqiroz vujudaga keladi

Misol: Agar oilaning oylik daromadi 3 million so'm bo'lsa va inflyatsiya 20% ni tashkil etsa, bir yildan keyin bir xil savatni sotib olish uchun taxminan 3,6 million so'm kerak bo'ladi. Daromad indeksatsiya qilinmasa, oila turmush darajasi pasayadi.

Xulosa

Inflyatsiya iqtisodiyotda muhim makroiqtisodiy ko'rsatkich bo'lib, uning darajasi aholi turmush darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Narxlarning umumiy o'sishi natijasida pulning xarid qobiliyati pasayadi, bu esa, ayniqsa, qat'iy daromadga ega bo'lgan aholi qatlamlari uchun salbiy oqibatlarni yuzaga keltiradi. Natijada real daromad kamayadi, iste'mol imkoniyatlari qisqaradi va ijtimoiy tengsizlik kuchayishi mumkin.

Yuqori inflyatsiya sharoitida jamg'armalar qadrsizlanadi, uzoq muddatli rejalashtirish qiyinlashadi hamda iqtisodiy subyektlar faoliyatida noaniqlik ortadi. Bu holat investitsiya faolligining pasayishiga, ishlab chiqarish sur'atlarining sekinlashishiga va umumiy iqtisodiy barqarorlikning zaiflashishiga olib keladi. Shu sababli inflyatsiya nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy muammo sifatida ham qaraladi.

O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki olib borayotgan pul-kredit siyosati tajribasi shuni ko'rsatadiki, inflyatsiyani past va barqaror darajada ushlab turish iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashning muhim shartidir. Amaliyotda inflyatsiya darajasini taxminan 4–6% atrofida saqlash optimal deb hisoblanadi, chunki bunday daraja iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi va aholi turmush darajasiga keskin salbiy ta'sir ko'rsatmaydi.

Shunday qilib, inflyatsiyani nazorat qilish va uni maqbul darajada ushlab turish davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, u aholi farovonligini oshirish va uzoq muddatli iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Takliflar

Davlat byudjetini tejamkor boshqarish — ortiqcha xarajatlarni qisqartirish va byudjet taqchilligini kamaytirish orqali pul massasining asossiz o'sishini oldini olish.

Mahalliy ishlab chiqarishni rivojlantirish — importga qaramlikni kamaytirish, qishloq xo'jaligi va sanoatni qo'llab-quvvatlash orqali taklifni oshirish va narx bosimini pasaytirish.

Kam daromadli oilalarga indeksatsiya tizimini joriy etish — pensiya, nafaqa va minimal ish haqini inflyatsiya darajasida avtomatik ravishda oshirish.

Markaziy bank mustaqilligini yanada kuchaytirish — inflyatsiyani 4-6% darajasida saqlash uchun pul-kredit siyosatini qat'iy olib borish.

Aholi orasida moliyaviy savodxonlikni oshirish — fuqarolarni inflyatsiyadan himoyalash (depozitlar, investitsiyalar, valyuta diversifikatsiyasi) usullariga o'rgatish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Fisher, I. (1922). The Purchasing Power of Money: Its Determination and Relation to Credit, Interest and Crises. Macmillan.
2. Keynes, J. M. (1936). The General Theory of Employment, Interest and Money. Macmillan.
3. Jaravel, X. (2021). Inflation inequality: Measurement, causes, and policy implications. Annual Review of Economics, 13, 599–629.
4. O'zbekiston Markaziy banki. Inflyatsiya va pul-kredit siyosati hisobotlari (2024–2025).
5. O'zbekiston Markaziy banki. Inflyatsiya va pul-kredit siyosati hisobotlari (2024–2025).